

TISH KARIESI: NIMA, NEGA VA QANDAY KURASHISH KERAK?**Murodullayeva Muxlisa***Alfraganus universiteti talabasi***Usmanova Shoira Ravshanbekovna**

Doctor of Medicine, Professor

Alfraganus University

Tish kariesi – bu tishlarning sog‘lig‘iga xavf soluvchi keng tarqalgan muammo. U, asosan, tishning emal qismi zararlanishi va chirishi natijasida yuzaga keladi. Har bir inson tish kariesiga umri davomida bir marta bo‘lsa-da duch keladi - og‘riq, noqulaylik va hattoki tishlarning yo‘qotilishiga olib keluvchi jarayon [2]. Ammo, karies tarixi, turlari, paydo bo‘lishi va rivojlanish bosqichlari ko‘pchilikka qorong‘u. Bu jarayon qachondan boshlangan? U qanday omillar bilan bog‘liq va qanday turlari, belgilari mavjud? Asosiysi, bu muammoni qay tarzda hal etish mumkin va qaysi davolash usullari samaraliroq? Ushbu maqola shuni ko‘rsatadiki, tish kariesini belgilari va sabablarini aniqlash, uning rivojlanish jarayoni va profilaktika usullarini tahlil qiladi. Bu muammoga qarshi kurashish noqulayliklarni, og‘riqlarni bartaraf etishga va tishlarni saqlab qolishga yordam beradi. Shu bilan birgalikda muqobil davolash prinsiplarini aniq bayon qiladi. Aslida, karies (lotincha: caries – chirish) - tish kasalligi. U tish to‘qimalarini tez va sekin yemiradigan murakkab patologik jarayon [3]. Kariesning paydo bo‘lish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, insonlarning o‘ziga xos evolyutsion, qadimgi davr, o‘rta asr, 19-20 asr va hozirgi zamon jarayonlarini yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Qadimgi davr: Tish kariesi qadim zamonlardan beri mavjud bo‘lgan kasallik. Arxeologik izlanishlar natijasida, qadimgi misrliklar va boshqa sivilizatsiyalarning qoldiqlari orasida karies mavjud bo‘lgan tishlar topilgan. Bu topilmalar tish kariesining insoniyat tarixida uzoq vaqt davomida mavjud ekanligini ko‘rsatadi. Ma’lumki, qadimiy yozuvlarda (masalan, Mesopotamiya va Misrda) tish

og'riqlari va zararlangan tishlar haqida ma'lumotlar mavjud. O'rta asrlarda bu kasallikni xalq tabobati usullaridan foydalangan holda davolashgan, ammo uning sabablari to'g'risida bilimlar cheklangan va kariesni "tish shaytonlari" yoki "yomon ruhlar" kabi atamalar bilan bog'lashgan. 19-asrda stomatologiya rivojlanishi bilan birga kariesning biologik asoslari haqida ham ta'limot paydo bo'ldi [6]. Bu davrda kariesni keltirib chiqaruvchi bakteriyalar (*Streptococcus mutans*) aniqlanib, ularning ahamiyati tushunila boshlagan. 20-asrdagi kariesni oldini olish uchun jadal harakatlar flouridning ahamiyati bilan bog'liq. Flourid suvga yoki tish pastalariga qo'shilishi kariesni kamaytirishga yordam berdi. Aynan shu davrda profilaktik chora-tadbirlar va stomatologik ko'riklar o'tkazish ham ulkan ahamiyat kasb etdi [3]. Ayni damdagi jarayonlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, oziq-ovqat tarkibi va ta'siri bo'yicha turli tadqiqotlarni, digital stomatologiya, laser texnologiyalari va boshqa innovatsion usullarni rivojlanishini ko'rishimiz mumkin. Tish kariesga uchraganligini ma'lum belgilar orqali bilish mumkin. Tish emalining rangi yoki tuzilishi o'zgarishi kasallik mavjud ekanligidan dalolat beradi [4]. Shu bilan birga og'izdan keladigan nohush hid uning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi va ayniqsa, taom tanavvul qilganda tish og'rishi, issiq, sovuqning ta'sirini kuchli darajada sezish ham ushbu kasallik rivojlanayotganidan dalolat beradi [6]. Bundan tashqari tishning zararlanish darajasiga qarab dog' (tishning sirtki qismida rang o'zgarishi), yuza (sirt zararlanishi), o'rta (dentinning yuqori qismi zararlangan), va chuqur karies (dentin to'liq zararlanib pulpagacha yetgan)ga ajratiladi [5]. Shu bilan birgalikda, blek bo'yicha karies kovagining 6 ta sinfi mavjud: 1-sinfiga ko'ra karies molyar va primolyar tishlarning fissuralarida, 2-sinfi esa molyar va primolyarlarning kontakt yuzalarida, 3-sinfida kesuvchi va qoziq tishlarning burchakalari buzilmagan holda ularning kontakt yuzasida, 4-sinf karies kovagi kesuvchi va qoziq tishlarning burchaklari buzilgan holda kontakt va kesuv zonalarida, 5-turiga esa barcha tishlarning bo'yin qismida, 6-sinfining tasnifiga ko'ra esa kesuv tishlarning chaynov do'mboqlarida (immun zonalarida) joylashgan bo'ladi [4]. Ayniqsa, hozirgi kunda kariesning intensivligi va tarqalish darajasi turlicha masalan: past intensivlik karies – Shveysariyada, Birma,

Mozambikda, Efiopiyada; o'rta darajalik karies – Velikobritaniya, Argentina, Avstriya, Finlandiya; baland – Norvegiya, Germaniya, Meksika, Kuba, Eron, Chilida; juda baland – Yaponiyada kuzatiladi. O'zbekistonda kariesni intensivligi 3,64 ga teng. Karies kasalligi rivojlanishiga bir necha omillar ta'sir qiladi. Bakteriyalar: bakteriyalar shakarni parchalab, kislotali muhit hosil qiladi va shu muhit emalni yemirib karies rivojlanishiga imkon yaratadi. Og'iz gigiyenasi: tishlarni muntazam tozalamaslik, oziq-ovqat qoldiqlarining qolib ketishi ham karies chaqiradi. Tishlarning tuzilishi: ba'zi insonlarda tishlarning tabiiy tuzilishi (masalan chuqur yoriqlar yoki burmalar) karies rivojlanishi uchun qulay muhit yaratadi. Og'iz quruqligi: og'izda so'lakning yetarli darajada bo'lmasligi (xerostomiya) bakteriyalar ko'payishiga va karies rivojlanishiga yordam beradi, so'lak og'izni tozalashda va tishlarni himoya qilishda muhim rol o'ynaydi [6]. Hozirgi kunda kariesni davolashni bir qancha metodlari mavjud. Asosan, shifokor (stomatolog) tomonidan instrumental tekshiruvdan so'ng kariesning darajasiga qarab uni davalosh uchun muolaja turi aniqlanadi. Misol uchun, kariesni dastlabki bosqichida (dog' bosqichi) tish emalini qayta mineralizatsiya qilish uchun floridli muolajalar qilinadi, agar kariesning rivojlangan ko'rinishi misol uchun, kariesni dastlabki bosqichida (dog' bosqichi) tish emalini qayta mineralizatsiya qilish uchun floridli muolajalar qilinadi, agar kariesning rivojlangan ko'rinishi bo'lsa kasallangan qism bor orqali ochiladi va plomba bilan to'ldiriladi, ba'zi hollarda karies juda rivojlangan bo'lib tishni saqlab qolishni imkoni bo'lmaganda zararlangan tish olib tashlanadi. Shu bilan birga, endodontik va lazer orqali davolash usullari ham samarali hisoblanadi, ya'ni karies tish pulpasiga zarar yetkazgan bo'lsa endodontik davolash (kanal davolash) amalga oshiriladi, lazer orqali davolash og'riqsiz, shovqinsiz va tishni plombaga tayyor holga kelishini ta'minlaydi [1]. Kariesni profilaktika qilish usullari uni oldini olishga yordam beradi, masalan floridli tish pastalaridan foydalanishni, meva va sabzavotlarni ko'p iste'mol qilishni, har 6 oyda stomatologga borib tekshiruvdan o'tishni amalga oshirish [4].

Tish kariesi — tish emalining shikastlanishi va tishlarning chirishi bilan bog'liq keng tarqalgan kasallikdir. U asosan shakar va kislotalar ta'sirida rivojlanadi, bu esa

oziq-ovqat qoldiqlari va bakteriyalar bilan bog'liq. Kariesni oldini olish uchun muntazam tish tozalash, gigiena qoidalariga rioya qilish va sog'lom ovqatlanish muhim ahamiyatga ega. Florid qo'shimchalari va stomatologik tekshiruvlar orqali tish salomatligini saqlash mumkin [5]. Karies rivojlangan hollarda esa, samarali davolash usullari — plombalar, lazer, endodontik davolash yoki hatto tishni olib tashlash zarur bo'lishi mumkin. Tish kariesiga qarshi kurashishda har bir inson o'z salomatligiga mas'uliyatli yondashishi lozim, chunki sog'lom tishlar nafaqat jismoniy salomatlik, balki umumiy farovonlik uchun ham muhimdir. Sog'lom tishlarni saqlash uchun profilaktik choralarni ko'rish va zarur bo'lganda mutaxassis yordamidan foydalanish — har birimizning burchimizdir [1].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilm fan yangiliklari konferensiyasi. Andijon 2024 ;
2. International journal of scientific researchers 2024 ;
3. Eurasian journal of medical and natural sciences ;
4. Karies kasalligi, J.Rizayev A.Kubayev. “Navro‘z” Toshkent 2020 ;
5. Klinik Restavratsion Stomatologiya. Toshkent 2019 ;
6. Preklinik Restavratsion Stomatologiya Toshkent 2022.